

Heydər Əliyevin ümummilli liderlik salnaməsi

(əvvəli qəzetin ötən saylarında)

9. Azərbaycanı ikinci rəhbərlik (Bakı, 1993–2003)

Heydər Əliyevin neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan Respublikası dünyanın əsas neft istehsalı mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir.

Nəftlə bərabər, sənayenin digər sahələri, xüsusilə qabaqcıl texnika və texnologiyaya əsaslanan sahələrin inkişafı diqqət mərkəzində olmuşdur. Bunun üçün sənayenin əsas göstəricilərinə və sahələr üzrə sənaye məhsullarının həcminə dair məlumatlara nəzər salmaq kifayətdir. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyəti götürərkən Azərbaycan Respublikasında olan sənaye müəssisələrinin sayı 2 min 306 idisə, 2002-ci ildə bu rəqəm 5 min 202, yaxud 2 min 896 (55, 67 faiz) müəssisə çox idi. Sənaye sahələri üzrə məhsulun həcmində də irəliləyişlər çox idi. Mədənqənciməna sənayesi üzrə bu göstərici 1993-cü ildəki 9,4 milyard manatdan artaraq 9,7 milyard manata çatmışdı. Emal sənayesində bu göstərici müvafiq olaraq 99,2 faiz və 8,3 milyard manat olmuşdu.

Sənaye ilə birgə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunda da ciddi artım müşahidə edilmişdi. Əgər 1993-cü ildə kənd təsərrüfatında ümumi məhsul istehsalı 52,3 milyard manat idisə, 2002-ci ildə bu rəqəm 6,4 milyard manata yüksəlmişdi.

Respublika iqtisadiyyatının əsaslı ti-
kinti, rabitə-nəqliyyat və digər sahələr
də səbit inkişaf yoluna qədəm qoymuş-
du. Heydər Əliyev iqtisadi siyasətinin ən
uğurlu cəhətlərindən biri də planlı-sosialist
təşərrüfatından azad bazar iqtisadiyyatına
keçilməsinin təmin edilməsi olmuşdu.
Əzəlləşdirmə siyasəti uğurla həyata keçir-
ilmiş, yeni sahibkarlar təbəqəsi təşəkkül
tapmış, istehsalın strukturunda özlə böl-
mənin payı artmışdı.

Heydər Əliyevin idarəetmə siyasətində xalqın rifahının yüksəldilməsi, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, bir sözlə, bütün tədbirlərin sosialayönümlü olması həmişə önəmli yerə malik olmuşdur. Bu, ilk növbədə, dövlət büdcəsindən sosial məsələlərə həlli üçün ayrılan vəsaitin ilədə artırılması mədə əksini tapmışdır. Digər tərəfdən, əhalinin pul gəlirləri də yüksəlməyə başlamışdır. Əgər 1993-cü ildə hər nəfərə düşən pul gəlirləri 18,4 manat olmuşdusa, 2002-ci ildə bu rəqəm 2 min 629 manat olmuşdur. Əhalinin pul gəlirlərinin əsasını təşkil edən əmək haqqı, pensiya təminatı artırılmışdır. Bununla birgə, pul gəlirlərinin yüksəlməsində sahibkarların rolu genişlənmişdir. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin vətəniyətini yaxşılaşdırılması daim diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Bunun üçün 1998-ci il sentyabrın 17-də xüsusi Dövlət Proqramı qəbul edilmişdir. Yoxsulluğun azaldılması da əsas istiqamətlərdən biri idi. Bunun üçün dövlətin sosial səhəmə tədbirlərinin genişləndirilməsi ilə birgə, yeni iş yerlərinin açılmasına, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə xüsusi fikir veriliirdi.

Heydər Əliyevin səyi nəticəsində Azərbaycanı vətəndaş cəmiyyəti qurulması sahəsində uğurlu addımlar atılmışdır.

O, vətəndaş cəmiyyətinin tərkib hissəsi kimi çoxpartiyalı sistemin təşəkkülünə diqqət yetirirdi. Partiya quruculuğu sahəsində böyük təcrübəyə malik olan Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə YAP-in cəmiyyətdə mövqə və nüfuzu artmağa başladı. YAP müxalifət partiyasından hakim partiyağa çevrildi. YAP-in aparıcı qüvvə olduğu çoxpartiyalı sistem yarandı.

Azərbaycanda qeyri-hökumət təşkilatlarının yaranması və fəaliyyətinin genişlənməsində də yeniliklər özünü göstərmişdi. Ölkədə qeydiyyatdan keçmiş 1400-dən çox qeyri-hökumət təşkilatının fəaliyyət göstər-məsi bunun bariz nümunəsi idi.

Heydəli Öliyev cəmiyyət həyatının inkişafında söz və mətbuat azadlığında böyük önəm vermişdir. Bu sahədə ardıcıl və kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. Onların içərisində “Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində olavə tədbirlər haqqında” fərman xüsusi yer tutur. Bu fərmanla, faktiki olaraq, senzura qurumu olan Mətbuatda Dövlət Sirlərini Mühafizə edən Baş İdarə ləğv olunmuşdur.

Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün daim diqqət mərkəzinə saxlanmışdır. Bu məqsədlə milli təhlükəsizlik orqanları möhkəmləndirilmiş, Azərbaycan xalqına qarşı yönəlmis terror və casusluq fəaliyyətinin üstünün açılması üzrə işlər gücləndirilmişdir. Azərbaycanada əsl ordu quruculuğu, bilavasitə, Heydər Əliyevin əli ilə başlandı. Möhz Heydər Əliyevin əməli fəaliyyəti nəticəsində ordudakı başıpozuqluq aradan qaldırıldı. 1993-cü il noyabrın ortalarında Ermənistanın yeni hücumlarının qarşısı alındı. 1994-cü il yanvarın 5-də Füzuli rayonuun Horadiz qəsəbəsilə birgə 22 kənd düşməndən təmizləndi. Cəbrayıl və Kəlbəcər rayonunun bir sıra yaşayış məskənləri azad edildi.

Azərbaycana alçaldıcı müqaviləni qəbul etdirmək üçün düşmənin aprelin 10-da güclü hücumu keçdi. Azərbaycan ordusu bunun

qarısını ləyaqətlə alıb, düşmənin planını boşa çıxardı. 1994-cü il mayın 8-də atəşkəs haqqında Bışkek (Qırğızstan) protokolunu imzaladı. Azərbaycan vəziyyətdən istifadə edərək nizami ordu hissələrini möhkəmləndirdi, onun professional zabıt kadrları ilə möhkəmləndirilməsini, hərbi texnika ilə təchizatını yaxşılaşdırdı. Azərbaycan ordusunun beynəlxalq əlaqələri də fəallaşmağa başladı.

Heydər Əliyevin Azərbaycanca rəhbərliyin birinci dövründə olduğu kimi, bu dövrdə də milli-mənəvi inkişafa xüsusi qayğı göstərilmişdir. Elm və təhsil sahəsində yeni uğurlar əldə edilmişdir. Bazar iqtisadiyatına keçidin elm və təhsil sahəsində yaratdığı problemlərin həllinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Yeni cəmiyyət formalaşması mədəniyyətin inkişafında daha dərin dəyişikliklər

nın qarşısını ala bilməmişdir.

Heydər Əliyev vəziyyəti nəzarət altına almaq məqsədilə atəşkəs haqqında razılaşmaya nail oldu. ATƏM və onun Minsk qrupu çərçivəsində fəaliyyət gücləndirildi. Heydər Əliyevin səyi nəticəsində ATƏT-in Lissabon sammitində (1996-cı il) Ermənistan istisna olmaqla, 53 dövlət onun ərazi bütövlüyünü tanıdı. Bu sammitə Minsk qrupu yeni formata təşkil edildi. 1999-cu ilin aprelindən başlayaraq münasibətin həlli üçün Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin dialoqları keçirilməyə başladı. Heydər Əliyev bütün səviyyələrdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü qətiyyətlə müdafiə etmiş, işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarını azad edilməsi üçün var qüvvəsi ilə çalışmışdır. Azərbaycanın xarici siyasətinin sülh və məhriban dostluq prinsipinə əsaslanması digər çəngəllər ilə münasibətdə özünü daha

lə müşahidə edilmiş, mədəniyyətin bütün sahələrinə dövlət qayğısı artırılmışdır. Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq ideologiyası milli-mənəvi inkişafın əsas zəmini olmuşdur.

Ulu öndər bu barədə demişdir: “Öz ürəyimdən gələn fikirləri bər daha bildirmək istəyirəm ki, hər bər insan üçün milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etməmiş, bu gün də fəxr edirik ki, mənsə azərbaycanlıyam. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bər azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılıq – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli mənsəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq...

Azərbaycanlılar harada yaşasalarındansa aslı olmaıyaıraq, daim öz milli, mənəvi dəyərlərini, milli köklərini sadıq olmalıdırlar. Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövləti müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanı, həm də bütün dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıları üçün əsas ideya olub. Azərbaycançılıq öz milli-mənəviyyatını, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamıaq, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir².

Heydər Əliyevin Azərbaycanca ikinci rəhbərliyi dövründə ən böyük xidmətlərindən biri də müstəqil Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət xəttini hazırlaması və həyata keçirməsi olmuşdur. Heydər Əliyev xarici siyasət xəttinin əsas istiqaməti haqqında demişdir: “Azərbaycan öz coğrafi və coğrafi-siyasi mövqeyinə görə Avropa ilə Asiyanın qovşağındadır, lakin həm Avropa, həm Asiya, həm də Qərb yarımkürəsinin ölkələri ilə, dünyanın bütün ölkələri ilə xoş münasibətlər yaratmağa çalışır... Əlbəttə, bu zaman Azərbaycan qonşu ölkələrlə daha sıx əlaqələr yaradılmasına böyük əhəmiyyət verir, şimal qonşumuz Rusiya ilə, habelə bizimlə həmsərhəd olan Türkiyə və İranla aramızda normal münasibətlər var. Biz Gürcüstanla normal münasibətlər yaratmışıq, lakin aramızda böyük sərhəd olan Ermənistanla müharibə vəziyyətindəyik”.

Xarici siyasətin mərkəzi məsələsini Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətindəki fəaliyyət təşkil edirdi. Ermənistan Azərbaycanla qarşı-əllə edilməsinə müharibəyə başlaması, respublika ərazisinin 20%-ni işğal etmişdir. BMT Təhlükəsizlik Şurası erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarından dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması haqqında 822, 853, 874 və 884-cü qətnamələr qəbul etmişdir. ATƏM-in (sonralar ATƏT) Nazirlər Şurası işə problemi həll etmək məqsədilə Minsk qrupu yaratmışdır. Bu, Ermənistanın Azərbaycanla qarşı təəcüzlükarlıq planları

müxtəlif ölkələrin rəhbərlərinə və digər şəxslərə məktub və ya müraciət ünvanlamışdır.

Heydər Əliyev yalnız mayın 5-də müəyyin olunmaq üçün Ankaradakı Gülhanə Hərbi Tibb Akademiyasına (5–12 may) getmişdir. Heydər Əliyev 10 mayda anadan olmasının 80 illiyini də məhz burada qeyd

ram ki, mənim axıra çatdıra bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri Sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdıra biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlərlə bəsləyirəm”.

O, oktyabrın 10-dakı ikinci müraciətimdə işə prezident seçkilərində namizədliyini özünün siyasi varisi, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin birinci müavini, Baş nazir İlham Əliyevin xeyrinə geri götürdüyünü bəyan etmişdir. İlham Əliyev 15 oktyabrda Azərbaycan Respublikasının yeni prezidenti seçilmişdir. Oktyabrın 20-də Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının prezident seçkilərinə dair protokol təsdiq edilmiş, oktyabrın 28-də Konstitusiya Məhkəməsi prezident seçkilərinin nəticələrinin təsdiq etmiş və İlham Əliyevin prezident seçilməsi rəsmən elan edilmişdir.

Oktyabrın 31-də Heydər Əliyevin fərmanı ilə İlham Əliyevin Baş nazir vəzifəsindən azad edilməsi, elə həmin gün onun andiçmə mərasimi keçirilmişdir. İlham Əliyev andiçmə mərasimində demişdir: "Mən Azərbaycanın xoşbəxt gələcəyini inanıram. Əminəm ki, ölkəmiz bundan sonra daha inkişaf edəcək, daha da güclənəcəkdir. Azərbaycanda demokratiya daha da inkişaf edəcək, siyasi plüralizm, söz azadlığı təmin olunaçaqdır. Ölkəmiz müasir dövlətə çevriləcəkdir. Bütün bunları etmək üçün Azərbaycanda çox işlər görmək lazımdır. Ancaq bütün bunları həyata keçirmək və Azərbaycanı qüdrətli dövlətə çevirmək üçün ən başlıcası, ölkədə Heydər Əliyevin siyasəti dərinləşdirilməlidir. Bu gün yüksək kürsüdən çıxış edərkən mən Azərbaycan xalqına söz vermişəm ki, bu siyasətə sadıq qalacağam, heç vaxt bu yoldan dönməyəcəyəm. Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyəm. Mən bu gün bu yüksək kürsüdən əziz prezidentimiz cənab Heydər Əliyevə müraciət edərkən deyirəm: əziz prezident, əsərin olanı müasir Azərbaycana gücləndirəcəyik, zənginləşdirəcəyik, hərtərəfli inkişaf etdirəcəyik, Sizin yolunuzla yeni qələbələrə doğru gedəcəyik".

Beləliklə, Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasında ikinci hakimiyyəti ən yüksək dövlətçilik ənənəsinə uyğun olaraq başa çatmış, hakimiyyət Konstitusion yolu ilə Prezident İlham Əliyevə keçmişdir. Bu siyasi nailiyyət Azərbaycan dövlətçiliyinin tərəqqisi üçün möhkəm baza yaratmışdır.

10. Post-prezidentlik dövrü (ABŞ, 2003, 31 oktyabr–12 dekabr)

İlham Əliyevin prezident fəaliyyətinə başlanması ilə Heydər Əliyevin həyatında yeni bir dövr – post-prezidentlik dövrü başlamışdır. Bu dövrdə (31 oktyabr–12 dekabr) görkəmli dövlət xadiminin Klivlend klinika-sında müalicəsi davam olunmuşdur. Bu müalicə istənilən nəticəni verməmiş, Heydər Əliyev 2003-cü il dekabrın 12-də göz-lərini həyata əbədi yummuşdur.

Bu barədə rəsmi məlumatda deyilirdi: “Azərbaycan xalqı bu günlər sonsuz karıq-
qarıq hissi içərisindədir. Otuz ildən artıq bir
dövrdə ölkəmizə rəhbərlik etmiş görkəmli
i şəxsiyyət, dünya şöhrətli siyasətçi və
dövlət xadimi, müstəqil Azərbaycan Res-
publikasının qurucusu, Yeni Azərbaycan
Partiyasının yaradıcısı Heydər Əliyev oğlu
Əliyəvin əbədiyyətə qovuşması Vətənimiz
və xalqımız üçün əzəzsiz itkidir. Heydər
Əliyev ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrdə
daim tərəqqisi üçün çalışdığı, zəngin mə-
dəniyyəti, böyük tarixi keçmişli ilə həmişə
qürur duyduğumuz və gələcək taleyi üçün dü-
şündüyü doğma yurdu Azərbaycanı bir
dövlət kimi zamanın ağır və sırt sınaqları-
ndan çıxarmışdır”.

Heydər Əliyevin cənazəsi dekabrın 14-də Bakıya gətirilmiş, Ümumxalq mətamı günü keçirilmişdir. Bu gündə xalqın bir sıra dövlətlərinin başçıları və nümayəndə heyətləri Azərbaycanın böyük oğlunun vəfatı ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına başsağlığı vermişdir. Heydər Əliyev dekabrın 15-də Birinci Fəxri Xiyabanda dəfn edilmişdir.

Təqdim edilən bioqrafik icmal Heydər Əliyevin ümummilli liderlik tarixinin əsas istiqamətlərini göz önündə canlandırır. Lakin Ümummilli liderin həyat bioqrafiyasının onun əbədiyyətə qovuşmasından sonra da yolumuzda işıq salan irsi ilə davam edir. Bunun baxımından müasir Azərbaycanın bütün uğurlarında bu irsin xüsusi payı var.

Kərim ŞÜKÜROV,
AMEA Tarix və Etnologiya
İnstitutunun direktoru,
tarix elmləri doktoru, professor